

MICHAŁ ŁUCZYŃSKI

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

„Geograf Bawarski” — nowe odczytania

Nasza wiedza na temat „*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*” z IX w. (według większości badaczy część II tego tekstu pochodzi z pocz. X w.), zabytku znanego jako „Geograf Bawarski”, a w dawniejszej literaturze naukowej — również jako Anonim Bawarski, Zapiska karolińska itp., określanego jako „najwcześniejsze i najpoważniejsze źródło dla etnonimii zachodniosłowiańskiej” (Rospond 1968b: 10) i „bodaj najcenniejsze źródło informujące głównie o plemionach słowiańskich i pozwalające na rekonstrukcję geografii plemienną wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny” (Witczak 1993: 5), wciąż pozostaje pełna luk i niejasności, mimo że badania nad tym źródłem kontynuowane są nieprzerwanie od 1 poł. XIX wieku¹. Jak się wydaje, trudności z odczytaniem części podawanego przez autora nazewnictwa plemiennego spowodowane są przede wszystkim przez brak całościowej analizy ortografii zabytku i stosowanych w nim substytucji graficzno-fonemicznych oraz ograniczanie się badaczy do kręgu interpretacji slawistycznych, pozostających na ogół w izolacji od pozasłowiańskiego materiału nazewniczego z wczesnego średniowiecza.

Z mikrofilologicznego punktu widzenia zabytek ten analizował m.in. Stanisław Rospond (1957b: 7), który podkreślał w jego ortografii ścisłe przestrzeganie opozycji: szereg zębowy (oznaczany przez $z = s, z, c$) : szereg szumiący ($f = š, ž$), dopatrywał się również w pisowni pewnych cech specyficznie bawarskich lub alemańskich (Rospond 1968b: 24). Wcześniej pewne uwagi na temat ortografii zabytku zawarł w swoich pracach Mikołaj Rudnicki (1959b: 193), jednak niektóre obserwacje niewątpliwie słuszne towarzyszą u tego badacza dowolnym przypuszczeniom i spekulacjom.

Na podstawie spostrzeżeń S. Rosponda o pisowni zabytku, porozrzucanych w jego pismach, a także dotychczasowego stanu badań nad poszczególnymi etnonimami za-

¹ Podstawowe znaczenie mają prace: Zakrzewski 1917; Lehr-Splawiński 1958; Łowmiański 1958; Rospond 1968b; Witczak 1992a, b, 1993, 2003, 2009, 2012, 2013; Nalepa 2003 (tamże m.in. dalsza literatura przedmiotu).

wartymi w „Zapisce”, można przedstawić następującą listę cech grafii „Geografa Bawarskiego”:

- wahanie tenuis-media: p ↔ b (*Bruzi* < **Prusy*, *P(h)esnuzi* < **Bez-*, *Glopeani* < **Glob-*), t ↔ d (np. *Talaminci* < **Dalemątji*), s ↔ z (np. *Ruz(z)i* < **Rus-*, *Zuireani* < **Svir-*);
- germańska przestawka b = w (f): a) b = f: *Fraganeo*, *Fresiti*, *Thafnezi*, *He(h)feldi*, por. *Freisach* < słow. **Brěža*, *Friesnik* < **Brěžnikъ*, *Feistriz* < **Bystrica*, *Reifnitz* < **Rybnica*, *Fratres* < **Bratrěšb* i in.; b) b = w: *Uulgarii* < *Vulgarii* > < **Bulgar-*;
- podwajanie spółgłosek: /bb/: *Sebbirozi*, /tt/: *Sittici*, *Attorozi*, /ss/: *Prissani*, /zz/: *Ruzzi*;
- znakowanie /uu/ = (w): *Uuilci*, *Uuislane*, *Uuizubeire*, por. w grafii swniem. *uuisanto*, *uuisinto*, *uuisunlo* = *wisanto*, *wisinto*, *wisunlo* itd. (por. Graff, Massmann 1834: 1078);
- znakowanie /x/ = (š), (s): *Miloxi*, por. łac.-niem. *Wixla*, *Wixlam*, *Vixel*, *Weixel*(l) /XIII–XVI w./ < pol. *Wiśla*, *Kraxen* > słow. **Krušna*, *Trixen* < **Trušnje*, *Eixendorf* < **Liš-*, *Doxani* /XI w./ < **Došane*;
- znakowanie /s/ = (ž): *Busani* < **Buž-*;
- znakowanie /z/ = (č): *Morizani* < **Morič-*; = (c): *-abtrezi* < **Obodryc-*;
- znakowanie /g/ = (ch) w pozycji przez samogłoską: *Fraganeo*, por. *Sclavitago* < **Slavitěchb* /857/, *Dobrotag* /1159/ < **Dobrotěchb*;
- znakowanie /sc/ = (s): *scloorum* ‘słowiańskie’;
- wahania samogłoskowe: a ↔ e (*Tala-* < słow. **Dale-*), e ↔ o (*Smel-* < **Smol-*), i ↔ (‘)e (*Mil-* < **Měl-*), e ↔ y (*-abtrezi* < **Obodryci*);
- podwojenie samogłoski w celu oznaczenia jej długości: /ee/ = (ē), *Sleenzane* < *Slēnzane* >, por. łac. *Milees* ‘Milēsż’, *Leeffno* ‘Lēsżno’, *Zasadee* ‘Zásadē’, *Prenee* ‘Brnē’ i in.; /ii/ = (ī), *Uulgarii* < *Uulgarī* >, *Marharii* < *Marharī* >;
- znakowanie /ea/, /eo/ = (ě), (‘a) w celu podkreślenia palatalności poprzedzającej spółgłoski: *Zuireani*, *Glopeani*, *Fraganeo* por. łac. *Peazt* ‘Piaśt’, *Bealtarsk* ‘Białotarżsk’, *Msea* ‘Mża’, *Trepsea* ‘Trzebsza’ i in.;
- konsekwentne znakowanie nosówek: /un/ = (o): *Lunsizi* < **Lōgitji*, *Unlizi* < **qliče*; /en/ = (ę): *Lendici* < **Lēditji*, *Golenfizi* < **Golēžitji*; /in/ = (ą): *Talaminci* < **Dalemątji*;
- znakowanie przydechu za pomocą /h/ (/th/, /ph/), np. *Bethenici*, *Thafnezi*, *Phesnuzi*, *Thadesi*;
- stosowanie znaku diakrytycznego *h* po samogłosce, dla oznaczenia samogłoski długiej: *Hehfeldi*, por. *Mehderitzsch* ‘Międzyrzecze’, *nehmen* i in.;
- spółgłoski wstawkowe (tzw. svarabhaktyczne) dla rozbicia grup spółgłoskowych: -e-, -i-: *Dadofesani* (z ***Dadoffani*), *Neriuani*, *Zeriuani* (z ***Neruan*, ***Zeruan* ?);
- synkopa samogłoski w pozycji słabej (w wygłosie): *Lupiglāa*, *Linaa* (z pierwotnego **Lupiglav/ua/e*, **Linana/e*), por. łac.-niem. *Trigla* < *Triglaw*, *Zarnekla* < *Zarneglove*, *Pud(a)gla* < *Pudgloue*, *Glupogla* < (G)*lupo/iglawe* itd. (Pomorze zach., XIII–XV w.), ***Zschorgla* < ***Zschorgolowe* (n. m. *Zschorgula*, z wtórną samogłoską dostawkową *u* dla rozbicia grupy *-gl-a powstałej po synkopie — Turyngia; Eichler 1965: 139);

— zanik samogłoski nieakcentowanej w nagłosie: *Zuireani* < słow. **Sěverjane*, częsty w procesie adaptacji sławizmów do fonetyki niem. w śr.-d.-niem., por. *Prohn* < *Peron*, *Preetz* < *Poretze* (Witkowski 1965: 128, 214, 219);

— zanik *g-* w nagłosie w grupie *gl-*: *Lināa* < ***Glināa*, por. łac. *Lināa* : *Hlinones*, *Ludwig* : *Hludwīg* i in.;

— prawdopodobne ślady pisowni greckiej, np. gr. **Ā-* > łac. *A-ttorizi*, gr. **Ōv-* > łac. *Uu-ilerози*.

Pewne względy pozwalają przyjąć, że pisownia „Geografa Bawarskiego” nawiązuje bardziej do grafii starowysokoniemieckiej niż dolnoniemieckiej, ponieważ cechy charakterystyczne, takie jak znakowanie /uu/ = (w), niem. *f* < słow. **b*, obecne w adaptacjach sławizmów nazewniczych już w IX w. (Pohl 2011: 299, 311; Holzer 2015: 13) czy /g/ = (ch), co jest cechą raczej swniem., oprócz Moraw (*Annales Fuldenses*, pod 857 r.) występującą m.in. na terenie Czech (Wenzel 1818: 100; w d.-niem. odpowiadały mu /c/, /k/, por. łac.-niem. *Thicminice* /1159/, *Ticminice* /1179/ ‘Cichmienica’, d. górnej Odry, Pomorze; *Zlautec* /1181/ < **Slavotěch*, *Dobberteċ* ‘*Dobrotěch*’, *Puteċ* /1192/, *Putheċowe* /1273/ ‘*Potěch*’), a także charakterystyczne dwuznaki swniem. /eo/, /ea/, wskazują na południowoniemieckie pochodzenie skryby. Oprócz ogólnych cech ortografii staroniemieckiej: /sc/ = (s), m.in. u Thietmara (łac. *Sclavi* ‘Słowianie’); staroniemieckie znakowanie /x/ = (s/š) (por. przykłady swniem. i średnioniemieckie m.in. u Pöhla (2011: 301), dokumentację dot. niem. transkrypcji hydronimu Wisła ze źródeł pomorskich podaje Babik 2001: 312) oraz procesów fonetycznych o zasięgu staroniemieckim (synkopa samogłoski w wygłosie występowała zarówno w dolnoniemieckim, jak i środkowo-wschodnio-niemieckim), charakterystyczne paralele graficzne odnaleźć można wyłącznie w starowysokoniemieckim (np. zanik samogłoski nieakcentowanej w nagłosie). Pod tym względem „Descriptio...” nawiązuje pod względem pisowni do Kosmografa Raweńskiego (por. łac. *Feistritz* ‘Bystrzyca’) i Roczników fuldejskich, w grafii widoczne są również pewne procesy typowe dla zapożyczeń słowiańskich toponimów przez staroniemiecki (zwłaszcza wysokoniemiecki). Wbrew S. Rospondowi niewiele wskazuje na specyficzne bawarskie czy alemańskie pochodzenie skryby.

Poniżej zawarty został przegląd dotychczasowych interpretacji etnonimów „Geografa Bawarskiego” wraz z komentarzem językowym i ewentualnie propozycją nowej interpretacji (etymologicznej, etnojęzykowej itd.). W niniejszym artykule zasadniczo pominięty został aspekt źródłoznawczy i historyczny zabytku, nie odniesiono się na ogół do kwestii geograficznego rozmieszczenia plemion, których krótkie charakterystyki (wraz z liczbą *civitas* im przypisywanych) zawiera zabytek. Do zagadnienia lokalizacji nawiązano tylko w niektórych wypadkach, tam, gdzie wydawało się to konieczne.

1. *-abtrezi*

Człon *-abtrezi* w nazwach Nortabtrezi i Osterabtrezi odnosi się do tego samego plemienia, czyli Obodryców. Obydwie formacje to hybrydy nazewnicze słowiańsko-niemieckie, w których to nazwy plemiennej dodano człony niem. *Nort-* i *Oster-*, w celu

rozróżnienia ‘północnych Obodrzyców’ i ‘wschodnich Obodrzyców’. We wcześniejszych niż „Geograf Bawarski” lub współczesnym mu kronikach niemieckich i innych źródłach (w tym staroangielskich)² nazwę tę podano w następujących wariantach: *Abotriti* /789/, *Abodritos* /789/, *Abodritorum* /795/, *Obodritos* /889/, *Apodritos* /930/, *Abodritos* /844, 856, 862/, *Apdrede* /871/, *Abatareni* /955/. Późniejsze źródła podają: *Abotriti*, *Abdriti*, *Apodriti* (Thietmar), *Obodriti*, *Obotriti* (Adam z Bremy, Helmond), *Abotriti* (Saxo ann.), *Apdrode*, *Afdrode* (Król Alfred) itd. M. Rudnicki dzieli nazwę na **Obodrit-i* i wyróżnia element **drit-*, który porównuje m.in. ze spol. n. m. *Drzycian*, rekonstruując znaczenie etnonimu jako ‘śródbłotni’. T. Lehr-Spławiński za starszymi (jeszcze XIX-wiecznymi etymologiami) widzi tu znaczenie ‘ludzie mieszkający po obu stronach Odry’, nawiązujące do n. rz. *Odra*. Jeszcze inaczej etnonim ten widzi O. Trubaczow (2003: 141–142), nawiązujący do czasownika psł. **ob(ɔ)derti*/**ob(ɔ)dbrati* i tłumaczący tę nazwę jako ‘grabieżcy’. Interpretacjom tym kres położył dopiero S. Rospond, który wyodrębnił w nazwie podstawę toponimiczną **dǫ-/*dbr-/*der-/*dor-* ‘pole, ściółka, darni’, ‘teren zarosły krzakami/darnią’ i zrekonstruował apelatyw **obo-dbr-ɔje* w znaczeniu ‘miejsce położone wokół/wzdłuż pola’, od psł. **dbr-* z dodaniem przedrostka **obo-/*obɔ-*. Derywat na **-itji* w funkcji odpochozeniowej od tej podstawy oznaczałby ‘ludzi zamieszkujących przy polu’ etc. S. Rospond (1968b: 10–11; 1971) przywołuje tu polskie nazwy miejscowe *Obodrowo*, *Zadory*, *Drna*, *Odrana Wola*, czeskie *Obodř*; materiał można jednak rozszerzyć m.in. o swc. *Derña*, n. rz., lewy dopływ Dudwagu < ap. swc. *drn* ‘trawnik, łąka’, ukr. *Подпу* ‘pole orne’ < ap. ukr. *нодпа*, ukr. *Будпа* n. rz., dopływ Stiru < ap. ukr. **вудпа* ‘grubo obrobiona ziemia’, por. błr. dial. *выдпа* ‘t.s.’, ros. *Задоры*, nazwa wsi w pñ. Rosji (Hładký 2012: 75; Verbič 2012: 56; Andrijašev 1914: 43, 73).

2. Uuilci

Starsze i współczesne źródła rejestrują formy *Wilzi* /780/, *Wiltzi*, *Wiltzorum* /789/, *Vulsi* /789/, *Wiltze* /789/, *Witzan* /789/, *Wilzi* /789/, *Wilzorum*, *Wiltzorum* /820/, *Vulzi* /930/, *Uuilci* /930/, *Wiltzorum* /839/, *Vylte* /871/, *Vuilzos* /940/, *Wilzi* /940/. S. Rospond odrzuca dawniejsze interpretacje widzące tu nazwę „Wilcy” i rekonstruuje psł. **Velti*, uważa też etnonim za obcy, substratowy. Badacz ten przywołuje Ptolemeuszowskich *Ουέλται*. Interpretacja ta wydaje się problematyczna, etnonim wymaga dalszych badań.

3. Linaa

Warianty roczników saskich i in. źródła: *Linones* /856, 877, 930/, *Hlinones*, *Hilinones*, *Lingones*, *Linai*, *Linagga*, *Linonibus* /940/ itd. M. Rudnicki odtwarzał praformę **Lbn-jane*, co zakwestionował S. Rospond, który ustalił, że chodzi o substytucyjną pisownię z nagłosowym L- zamiast Gl-: forma *Linaa* byłaby rezultatem zaniku g/h w grupie *gl-/hl-*. Wyjaśnienie zignorowane przez niektórych późniejszych badaczy (np. K.T. Witczak pozostaje przy wersji *Linianie*). Powinno się czytać: *Glinianie*.

² O ile nie podano inaczej, ich zapisy cytuję na ogół za: Raume 1836.

4. Smeldingon

Późniejsze niż „Geograf Bawarski” źródła podają: *Smeldingen*, *Smeldingi*, *Semeldinc*. Nazwę wyjaśnił S. Rospond na gruncie substytucji morfologicznej w języku niemieckim, z dodaniem elementu *-ing* zamiast słów. **-jane*; według niego należy czytać: **Smol-jane*, czyli *Smolanie*, *Smolińcy*. Transkrypcja *Smeldingon* powstała wskutek piosowni hiperpoprawnej *ld-* zamiast *-l-/-ll-*, por. łac.-niem. *Baldegore* < **Białogóra*. Według K.T. Witczaka nazwa brzmiała *Smeldzianie*, co nie wydaje się przekonujące.

5. Morizani

Inne teksty mają m.in. *Moraciani* /948/. S. Rospond czyta **Morič-jane*, K.T. Witczak *Morzycy*. Nazwa nie budzi większych zastrzeżeń jako **Morič-jane*, tzn. ‘nad morzyczem (jeziorem etc.) mieszkający’.

6. Bethenici

Roczniki niemieckie podają: *Bethenzr*, *Bethelclereri*, *Bechelenzi* /811/. Nazwa wymieniana też przez Thietmara jako *Vethenici*. Dotychczasowe literalne odczyty, jak *Byteńcy* (W. Bogusławski), *Beteńcy*, *Byteńcy*, *Bytyńcy* (H. Łowmiański), trzeba uznać za nieudane. Nazwę wyjaśnili Ch. Lübke (1986), H. Schuster-Šewc (2004), nawiązawszy ją do n. m. *Wettin*, *Vittin* /961/, *Witeni(c)z* /1225, 1263/, *Vetenicz*, *Wethenicz*, *Wetenicz* /1374–1382/, jako derywat od n. os. **Vēten*, dosłownie nazwa oznaczałaby więc ‘lud/ród Vētena’ (‘Leute des Vēteni/ Vēten-j’ według Schustera-Šewca ewentualnie ‘Leute der Wettiner’, ‘Leute aus Wettin’ według Lübkego). Do antroponimu dodano więc produktywny w patronimikach sufiks **-ici*. Plemię to (czy ród) można lokalizować na terytorium zajmowanym przez Serbów, było to zatem plemię serbskie.

7. Hehfeldi

Nazwa zapisana przed „Geografem Bawarskim” jako *Aefeldan* /871/, po nim — kilkakrotnie: *Heveldun* /948/, *Heveldi* /940/. Dla S. Rosponda etnonim niejasny, substratowy (germański?). J. Nalepa, jak się wydaje, prawidłowo odczytuje jako *Hobolanie*, **Oblanie*, od n. rz. *Obla*.

8. Surbi

Etonim ma bogatą atestację zarówno w źródłach przed „Geografem”, jak i po nim, por. *Cervetiis* /VI w./, *Urbiorum gentis* /630/, *Suurbi* /789/, *Sorabi* /858, 869, 880/, *Soraborum* /839, 869/, *Sorabos* /839, 856/, *Surpe* /871/, *Sorabici* /849, 859, 873/, *Sorabiet* /874/, u późniejszych autorów: *Srbin*, *Sarbin* (Masudi), *Zribia* (Kosmas z Praagi), *Suurbelant* (Lothar /1136/) itd. Według S. Rosponda *Srbi* to etnonim obcy, substratowy, z nawiązaniem irańskimi (sarmackimi). Wydaje się, że etymologii etnonimu **Sřbъ*, plur. **Sřby* nie trzeba szukać poza prasłowiańszczyzną, gdyż jest to nazwa prawdopodobnie pochodzenia apelatywnego (na temat etymologii zob. Popowska-Taborska 1993: 63–64; o etnonimie *Serby*, choronimie *Serbia* itd. wyczerpująco: Zierhoffer 2007: 37 i n.).

9. Talaminzi

W źródłach łacińskich i łacińsko-niemieckich spotykamy formy: *Dalmatii* /880/, *Dalmanci* /930/, *Deleminci* /908, 930/, *Daleminci* /908/, *Dalamensam*, *Dalomensam* /871/, *Dalmantiam* /908/, *Daleminzier* /856/, a także *Deleminci* (Thietmar), *Dalaminci*, *Dalaminca*, *Dalminze*, *Dalamensan* i in. M. Rudnicki widział tu formację nazewniczą **Dołomięty* < **Doło-męt-*, jednak tę interpretację zakwestionował S. Rospond, nawiązując do bazy toponimicznej **māt-* (por. n. m. **Olomātjb*, n. os. *Mqčimir* i in.). Według tego ostatniego należy odtwarzać: **Dalemąci* plur., od n. m. **Dalemāt-jb*, co byłoby odosobową formacją pluralną.

10. Beheimare

W źródłach saskich i anglosaskich mamy: *Beheimorum* /Eginhard/, *Behemi* /880/, *Boemiae* /894/, *Bohemi* /930/, *Boemanni* /849/, *Behemis* /869/, *Bohemiam* /873/. S. Rospond widział tu etnonim pochodzenia celt. *Boio-* rozszerzony na gruncie germ. *Baia* + *haimaz*, dosł. ‘siedziba/ojczyzna Bojów’, byłaby to zatem hybryda nazewnicza celt.-germ.; etnonim oznaczałby dosłownie: ‘mieszkańcy kraju Bojów’ (= Czesi). W słowiańskim nazwa ta brzmiałaby ***Bojemi-*, por. cz. n. m. *Boencza* ‘Bojničky’ (Hladký 2012: 80).

11. Marharii

Wcześniejsze warianty pisowniane: *Marcani* /690, Geograf Raweński/, *Maroaro* /871/, *Marvanorum* /Eginhard/, w rocznikach fuldejskich i innych: *Marahenses*, *Margenses*, *Maravi*, *Maravani*, *Marahabitae*, *Marvanorum*, z późniejszych autorów nazwę wymienia Widukind: *Mari*. S. Rospond rekonstruuje germ. *Mark-ar* < pie. **marg-*, co równoznaczne z celtycką (?) nazwą rzeki *Margus*, *Marus* ‘Morawa’. Nazwa Marharów północnych, na terenie Moraw.

12. Uulgarii

Nazwa Bułgarów. Zapis nie budzi żadnych zastrzeżeń (o etnonimie *Bułgarzy*, choronimie *Bułgaria* itd. zob. Zierhoffer 2007: 36 i n.).

13. Merehanos

Według m.in. H. Łowmiańskiego i J. Nalepy nazwa stanowi dublet nru 11, tyle że odnosi się do Marharów południowych („bałkańskich”).

15. Miloxi

Według S. Rosponda nazwa niejasna, z sufiksem **-ici*. K.T. Witczak czyta *Milczanie* i uważa za dublet nru 52. J. Nalepa czyta: *Miloši* ‘Miłosze’, nawiązuje też do interpretacji jako dubletu n. *Milczanie*. Właściwa wydaje się ostatnia wersja, ponieważ łąc.-niem. /x/ oddaje tu słow. (š), zgodnie z pisownią substytucyjną *swniem*.

16. Phesnuzi

S. Rospond uważa za nazwę niejasną, przypuszcza sufiks słow. *-ici. J. Nalepa przypuszcza metatezę pisownianą *u* : *n* i czyta: *Biežuńcy*, i sądzi, że jest to dublet nru 53 (*Biežuńczanie*).

17. Thadesi

Nazwa wymieniana również pod r. 971 jako *Diedesa*. J. Nalepa czyta: **Dziadosze* i uważa za dublet nru 51 (*Dziadoszanie*).

18. Glopeani

Jeszcze S. Zakrzewski (1917: 29) nawiązywał nazwę do podstawy *Glob-*, obecnej w wielu nazwach miejscowych (łac.-niem. *Globig*, *Globissin*, *Globitz*, *Globsow*, *Globen* od społab. **Glob-*). Według T. Lehra-Spławińskiego i innych: **Goplanie* od n. jeziora *Gopło*. S. Rospond czytał: *Gopl-jani*. J. Nalepa wprowadza emendację zapisu i rekonstruuje: **Słopianie*. Interpretacja zakwestionowana przez K.T. Witczaka, który jednak nie przedstawił własnej propozycji odczytu nazwy. Proponowany odczyt: *Głob'anie*, od apelatywu *głob'a* (Łuczyński 2015).

19. Zuireani

M. Rudnicki czytał jako **Seri-vani*, dosł. ‘Vani nad Serią’ (?!). S. Rospond widział tu: **Svir-jane* (za starszą literaturą, m.in. J. Szafarzykiem). Obydwie lekcje należy uznać za nieprzekonujące. Horák i Travníček (1956: 39) zwracają uwagę na nazwę plemienną *Zeuirani* (oraz związane z nią określenie *terra Zeurini*, *terra Severinensis* w dorzeczu Dunaju — Banat, na granicy węgiersko-serbsko-bułgarskiej), którą odczytują jako **Sěverjane*, a więc *Siewierzanie*. Wydaje się, że jest to odczyt prawidłowy, a co więcej, nazwa ta jest identyczna z podawaną przez „Geografa Bawarskiego”, różni się jedynie brakiem *-e-* w nagłosie; zanik samogłoski nieakcentowanej w nagłosie był jednak spotykany w śr.-d.-niem., zapis można by zatem emendować na **Zeuirani* < słow. **Sěverjane*, co nie kłóci się z rozpoznanymi zjawiskami fonetycznymi przy adaptacji sławizmów do j. niemieckiego.

20. Busani

S. Rospond czytał: **Bug-jane*, K.T. Witczak: *Bużanie*. Należy zaakceptować lekcję **Buż-jane*, nawiązującą do n. rz. *Bug* (nazwa stanowiłaby derywat od **Buż-* < **Bug-jb-*, z dodaniem sufiksu **-jane*, dosł. ‘mieszkańcy (okolic) nad Bugiem’).

21. Sittici

Poza „Geografem Bawarskim” nazwa wymieniona jednokrotnie, pod r. 968 jako *Zittici*. Powszechnie obowiązujący odczyt: *Žitici*, *Žytycy*, *Žycicy* (np. Szafarzyk, Łowmiański). S. Rospond dopuszcza lekcje: *Žitici/Sitici*, według K.T. Witczaka to **Žytyce*.

22. Stadici

Według K.T. Witczaka: *Stadzice*. Należy wiązać z ojkonimem staroczeskim *Ztadici* (Kosmas z Pragi), *Stadice* (Dalimil), *Stadice* (Pulkava), odnoszącym się do wsi u ujścia Bieli do Łaby (płn. Czechy). Nazwa odnosiłaby się więc do plemienia zamieszkującego prawdopodobnie środkowe i północne Czechy, które przyjęło etnonim od nazwy tej wsi, wiążącej się z początkami czeskiej państwowości. Wydaje się, że należy czytać: *Stadzicy*.

23. Sebbirozi

Nazwa rozmaicie odczytywana: na ogół powtarzane są lekcje *Severjane*, *Sewerce*, *Sewerany* lub *Sabiri* (Koncha 2012: 16 i in.). S. Rospond widział tu **Sěverьci* lub inną nazwę na **-ici*, K.T. Witczak pozostaje przy odczycie *Sabirowie* i interpretacji orientalnej (plemię tureckie nad Morzem Czarnym). Wydaje się, że należy czytać: **Zi-pyros-i* lub **Zy-pyros-i*, co byłoby trackim etnonimem o znaczeniu ‘synowie Zi’ (tj. ‘synowie Zeusa’), co ma uzasadnienie w trackim i dackim nazewnictwie osobowym, por. człon trac. *puris*, *poris*, *por*, *pyris*, *pyros*, dac. *puros*, *porus* ‘syn’, por. też łac. *puer* ‘t.s.’, i funkcjonowanie teoforycznych nazw osobowych od *Zi* ‘Zeus’ zwłaszcza w nazewnictwie trackim (por. Duridanov 1985: 82, 87; 1995; 1998). Oczekiwana forma została kilkukrotnie poświadczona w trackiej antroponimii jako *Zi-peri*, *Zi-pyrōn*, *Zy-pyr*, *Zi-pyros*, *Zi-pys*, nie widać więc argumentów przeciwko takiemu odczytowi. Bez wątpienia etnonim tracki utworzony od antroponimu.

24. Unlizi

T. Lehr-Spławiński czyta: *Ulicze*, srus. *Улице*, psł. **qliče*. Według S. Rosponda być może nazwa substratowa (płd.-słow.). K.T. Witczak daje lekcję *Ulicze* i identyfikuje z etnonimem staroruskim. O. Trubaczow interpretuje tę nazwę podobnie (Trubačov 2004: 756–761). Brak powszechnie uznawanej etymologii etnonimu, jednak jest on najpewniej pochodzenia tureckiego.

25. Neriواني

M. Rudnicki rekonstruował w postaci **Neri-vani*, dosł. ‘Wanowie nad Nerią’, co nieprawdopodobne. Według T. Lehra-Spławińskiego to *Nierwianie/Narwianie* od n. rz. *Narwia*. S. Rospond widział tu formację **Nerv-jane/*Narv-janě*, natomiast K.T. Witczak emendował na **Ueriuani*, **Werwianie* = *Wierzbianie* i nawiązywał do etnonimii staroruskiej (Witczak 2013), co nie wydaje się potrzebnym zabiegiem. Akceptowalną lekcją wydaje się odczyt Lehra-Spławińskiego i Rosponda jako określenie ‘mieszkańców okolic rzeki Narwia/Narew’.

26. Attorози

Dotychczasowe interpretacje slawistyczne (według S. Rosponda derywat na **-ici*) lub orientalistyczne (poszukiwano motywacji w językach tureckich, a nawet utożsamiano nazwę z etnonimem Turcy, np. K.T. Witczak) wydają się wątpliwe. Transkrypcja wska-

zuje na formę gr. **Adros* ewentalnie **Edros*, o ile mamy tu wstawne /o/ i znakowanie /t/ = (d), /z/ = (s), czyli niezachowujące opozycji dźwięczności, oraz wahanie $a \leftrightarrow e$ niemogące dziwić w ortografii staroniemieckiej. Nazwa taka nie jest jednak znana historycznej etnonimii Bałkanów. Ptolemeusz wymienia wprawdzie n. m. *Hedros*, ale nazwa dotyczy celtyckiego pochodzenia nazwy wyspy *Andros* w Irlandii. To zaś naprowadza na inne greyczacyjne zapisy toponimów celtyckiego pochodzenia spotkane w źródłach (wśród zlatynizowanych wersji nazwy tej wyspy znajdują się również *Adros*, *Edros*; Cyceron i Pliniusz podają natomiast postać *Andros*, z nieetymologicznym /n/ pochodzenia zapewne kontaminacyjnego). Baza toponimiczna **Adr-* od pie. **adu-*, **adro-s* ‘woda’ występowała zarówno w toponimii celtyckiej na terenie Hiszpanii (*Adrobrica*), Brytanii i Irlandii (*Adron*, *Adronus*, *Adros*), jak i w przedgermańskiej toponimii Niemiec i Austrii, a także pñ. Italii (np. *Adra* Ptolemeusza, *Adrana* = niem. *Eder* w Hesji, *Adra* = niem. *Atter* w *Attergau* i *Attersee* w Austrii w dorzeczu Dunaju), co pozwala przyjąć, że chodzi tu o odhydronimiczne określenie mieszkańców pochodzenia najpewniej celtyckiego: **Adrā* > gr. *Adros/Edros* > łac. *Adros* > łac.-niem. *Att<o>rosi*, por. niem. *Att<e>r-* ze wstawnym /e/ dla rozbicia grupy spółgłoskowej *-ttr-*, przy czym lokalizacja naddunajska (na terenie górnej Austrii) wydaje się najbardziej prawdopodobna. Jedną z nasuwających się możliwości jest związek omawianego tu etnonimu z Pliniuszowym toponimem *Adriocii*, odnoszącym się do Liburnii na terenie dzisiejszej pñ. Dalmacji, śr.-gr. *Ἀδριαχίη*. Nazwy zamieszkującego tam ludu Autariotów, a także krainy geograficznej — „Adriocji” — prawdopodobnie należy wywodzić z tej samej bazy hydronimicznej. Wiarygodnym wytłumaczeniem wydaje się interpretacja celtycka, choć nie można wykluczyć innej interpretacji etnojęzykowej (np. iliryskiej). Nazwa wymaga niewątpliwie dalszych studiów.

27. Eptaradici

Nazwa dotychczas nieprawdopodobnie odczytywana jako hybryda nazewnictwa grecko-słowiańska, z liczebnikiem gr. *ἑπτὰ* ‘siedem’ w pierwszym członie i psł. **rodь* ‘ród, plemię’ w drugim. Tak rozumiany etnonim oznaczałby dosł. ‘siedem plemion’, ‘septem generationem’, ‘siedem rodów’ (ostatnio zapis ten rozumie w ten sposób K. T. Witzak). Należy powiązać z członem *Epta-*, produktywnym w trackim nazewnictwie osobowym. W trackim był to składnik imion teoforycznych, od teonimu *Epta* f ‘bogini’, por. np. n. os. *Eptecentus*, *Ept(a)pys*, *Eptepuos*, *Eptaper* itp. (Duridanov 1985: 58, 72). Drugi człon nazwy daje się zidentyfikować jako trac. **-rota* > gr. *-ρωτα*, prawdopodobnie termin topograficzny o nieustalonym dotychczas znaczeniu, por. odosobowy toponim gr. *Μαρχέ-ρωτ-α*, według trakologów trackiego pochodzenia (dosł. ‘<rad> Markusa’, por. łac. *Ad Marci rotam*, *Ad Rota*, *Ad Rotam*, *Ad Rotas*), spotykany też ze zmianą $i > e$ u Prokopa z Cezarei jako element złożonych nazw miejscowych, np. gr. *Δουχέπ-ράτ-οβ* (Haas 1966: 109). Nazwę należałoby więc wywodzić od toponimu **Eptaráta*, **Eptaráto/is*, oznaczającego zapewne ‘miejsce Epty’ lub podobnie. Etnikon z tym członem odnosiłby się więc do ludu ‘zamieszkującego miejsce Epty’, zależnie od znaczenia przypisywanego drugoczłonowemu trac. **rota*/**ráta*, przy czym wyraz ten etymo-

logicznie pozostaje niejasny, wymaga bliższych badań — najpewniej jednak odpowiada produktywnemu w toponimii germ. **-rode*, sniem. *-rothe* ‘polana’, ‘rodung, gero-detes Land’. Chodziłoby zatem o ‘polanę Epty’. Być może w (greckim?) źródle „Geografa Bawarskiego” zapisano nie ***Επταράτις* lecz ***Επταράτιζ*, co dało łacińską transkrypcję **Eptaradic-*, w której użyto grafemu /c/ dla oddania spółgłoski bliskiej (z).

28. Uuilerози

Nazwa niejasna; S. Rospond dopatrywał się tu słowiańskiego etnonimu na **-ici*, K.T. Wiczak widział tu określenie Bułgarów kamskich. Obydwie interpretacje wydają się chybione. Prawdopodobnie należy oddzielić gr. **Ov-* > łac. *Uu-* <Uv-> od właściwej nazwy czyli, łac. *-ilerози*, w której trzeba widzieć zlatynizowaną postać etnonimu gr. *Ιλλυρος*, łac. *Illyros*, *I(l)lyri*, czyli nazwy plemienia Ilirów zamieszkującego Bałkany, m.in. dorzecze Dunaju i Mezę (o choronimie *Illyricum* i etnonimie zob. Zierhoffer 2007: 158).

29. Zabrozi

Nazwa dotychczas bez przekonującej interpretacji. Być może w pierwszym członie tkwi trackie *Zu-*, w drugim zaś *-pros* (trackie *prasias* ‘jezioro’) lub jest to połączenie dackich wyrazów **Sa-/Se-* i **pros-*. Innym nasuwającym się rozwiązaniem jest latynizacja gr. *Εβρος*, *Hebros* — tracka nazwa rzeki Maricy (Bułgaria), jednak wymagałoby to wyjaśnienia, jak doszło do przejścia **h* > łac. *z*. Etymologia, jak i przynależność etnolingwistyczna niejasna, wymaga dalszych badań.

30. Znetalici

Nazwa wywoływała najrozmaitsze domysły, przede wszystkim zaś doszukiwano się związku z etnonimią serbską (*Neletici*, *Netelici*) i czeską (*Netolici*). M. Rudnicki (1959a: 269) interpretował sławistycznie jako patronimik na **-ici* od n. os. **Snětal*. Hipotetyczne imię będące podstawą etnonimu analizuje on jako derywat na **-alъ* od psł. **snět-* ‘pień drzewny’, por. cz. *snět*, pol. *sniat* ‘t.s.’; niewykluczone, że sufiks miał w tym wypadku funkcję ekspresywną, znaczenie etymologiczne apelatywu **snětalъ* można by zatem odtwarzać jako ‘wielki pień’, ‘pnisko’ lub podobnie. Imię takie nie zachowało się, są jednak znane współczesne nazwiska czeskie *Snětal*, *Snětalová* i polskie *Śniatała*, które mogą kontynuować prasłowiański antroponim (Gala 1985: 279). Podsumowując, lekcja M. Rudnickiego wydaje się właściwa i dobrze umotywowana, potwierdza ją bowiem materiał onomastyczny. Być może więc należałoby przyjąć, że chodzi o plemię praceskie, którego etnonim (nazwa rodowa?) uległ z czasem zapomnieniu.

31. Aturezani

Według S. Rosponda słowiańscy **Otb-rěčane*, tzn. *Odrzeczanie* (?). Odczyt nieprzekonujący. Można tu widzieć raczej trackie *Týras*, czyli przedscytyjską i przedslowiańską nazwę Dniestru. Nazwa tłumaczy się jako *A-turos*, tzn. zgrecyzowana postać trac-

kiego **Ad-Thūras* dosł. ‘u rzeki Thuras’, od trac. **Thūras* ‘Dniestr’ < pie. **turos* ‘rzeka przy porcie’, por. gr. Τύρος ‘t.s.’ (Duridanov 1998: 87–88). Nazwa złożona została poświadczona u autorów klasycznych, por. łac. *Atyras* (Pomponiusz Mela), *Athyras* (Propyl. ad Acta), gr. Ἀθύρα (Ptolemeusz). Nomenklatura odnosiłaby się zatem do plemienia trackiego zamieszkującego okolice ujścia Dniestru do Morza Czarnego.

32. Chozirozi

Wydaje się, że nazwę morfologicznie trzeba podzielić następująco: **Ko-siro-zis*, co tłumaczyłoby się jako złożenie: element **Ko-* (o niejasnej funkcji) + *Sira* (n. os. *Zira*) + *zis* (‘król, bóg’), por. gr. Ζυρά-ζης dosł. ‘Zira-król/bóg’, z drugoczłonowym -ζης, które tłumaczy się jako ‘Herrscher, Fürst/König’ lub ‘Gott’; całość byłaby nazwą pochodzenia przedgreckiego (najprawdopodobniej trackiego, choć niewykluczone jest jej dackie pochodzenie) o znaczeniu ‘lud króla Ziry’, ‘lud boga Ziry’ lub podobnym (por. Duridanov 1985: 87).

33. Lendizi

T. Lehr-Spławiński czyta *Lędicy*, pol. *Lędzicy*, -e, S. Rospond: *Lędzicy*, psł. **Lęd-itji*, K.T. Witeczak *Lędzice/Lędzanie*. Nazwa nie wywołuje wątpliwości, jest też przejrzysta słowotwórczo jako derywat od psł. **lędo* ‘pole’ z sufiksem *-itji, dosł. ‘mieszkańcy pól (uprawnych)’.

34. Thafnezi

S. Rospond domyślał się tu słowiańskiego etnonimu na *-ici, pozostali autorzy na ogół nie zajmowali się tą nazwą bardziej szczegółowo. Dopiero J. Nalepie udało się zrekonstruować formę **Dobnicy*, od n. rz. *Dobna* — dopływ Elstery u stoku Rudaw (pogranicze dzisiejszych Niemiec i Czech). Etonim oznaczałby dosłownie ‘mieszkańców okolic nad rzeką Dobną’, jako derywat od hydronimu **Dobna* z dodaniem przyrostka *-ici w funkcji odpochozeniowej.

35. Zeriuani

K. Tymieniecki widział tu nazwę *Zwierzynianie* lub *Siewierzanie*. M. Rudnicki czytał: *Świerzanie*, *Swirenie* i nawiązywał do n. rz. *Świr*. T. Lehr-Spławiński: *Czerwianie*, psł. **Čbŕvjane*, od n. m. *Czerwień* (zachodnie Podole). S. Rospond (wzorem Lelewela) proponował odczyt *Serbjanie*, psł. **Sŕbjane*, tłumacząc to dostawkowym /i/ w sąsiedztwie płynnego /r/ i oscylacyjną pisownią b ↔ v /u/. K.T. Witeczak odczytywał jako *Siewierzanie*, psł. **Sěverjanie*. Natomiast J. Nalepa emendował zapis na ***Zeruiani* = ***Zerbiani* i pozostawał przy lekcji *Serbianie*. Za transkrypcją dokonaną przez T. Lehra-Spławińskiego może przemawiać znakowanie (č) przez /z/ w zabytku, a ponadto częsta substytucja słowiańskiego (č) przez /z/ m.in. w n. m. *Zerben* ‘Czerwen’, *Zirwanken*, *Zerwin* /1322/, *Zirwenfc* /1239/ ‘Czyrwieńsk’ i in. od słow. **čbŕv-* ‘czerwony’, spotykana na całym terenie niemieckim i w pisowni nawiązującej do wzorów staroniemieckich na terenie Polski (przykłady za: Miklosich 1874: 15; Schlimpert, Barthel 1984:

274; Rospond 1957a: 134). Lekcja wydaje się więc prawdopodobna, etnonim nie mógł być jednak utworzony od n. m. *Czerwień*; raczej należałoby przyjąć derywację od hydronimu (?) **Czerwia*: **Čbřv*- + suf. *-*jane*, który być może utrwalony został w n. m. **Čbřv-en-ьskъ*, tzn. z sufiksem (przestrzenno-)posesywnym *-*en-* oraz produktywnym w toponimii (posesywnym) formantem *-*ьskъ*. Odhydronimiczny charakter etnonimu wydaje się więc prawdopodobny.

36. Prissani

Nazwa powtarza się u Helmonda (śr.-łac. *Brizani*), a także prawdopodobnie w późniejszej nomenklaturze jako *Brisingowe*, z *-ing* pochodzenia substytucyjnego (zamiast słów. *-*jane*; tak Rospond). T. Lehr-Spławiński czyta: <Pirissani> = *Pyřičane*, *Pyrzycanie*, co wywodzi od nazwy miejscowej *Pyrzyca* <Pirissa>. Interpretację podziela K.T. Witczak (*Pyrzycanie*, *Pyrzycanie*). Nieporozumienie, jakie powstało z transliteracyjnego odczytu lekcji „Geografa Bawarskiego”, sprostował już S. Rospond, który rekonstruował nazwę *Brzeżanie*, z psł. **Brěg-jane*, a wtórne zapisy substytucyjne łac. *Pirissa* = *Brzeże*, por. łac. *Brissiensis* ‘t.s.’ tłumaczył błędną transliteracją z wahaniem spółgłosek p ↔ b, /i/ w zapisie *Pirissa* natomiast objaśniał jako dostawkową samogłoskę w sąsiedztwie płynnej. Etonim można więc wyprowadzać z apelatywu **brěgje* ‘brzeże’, jako derywat na *-*jane*, dosł. więc odnosiłby się do ‘mieszkańców brzeża’, ‘ludzi zamieszkałych nad brzegiem’ etc. Lekcja S. Rosponda wydaje się przekonująca. Etonim wymieniany przez „Geografa...” można więc identyfikować z zapisaną w 1194 r. nazwą *Brisan* (*Bresahn*), czyli słów. **Brežane* (Rzetelska-Feleszko 2003: 36).

37. Uelunzani

W późniejszych źródłach spotyka się nazwy substytucyjne *Vuloini* (Widukind, X w.), *Vilini* (Adam z Bremy). Etonim jako *Wieluńczanie* odczytywał już Lehr-Spławiński, który powiązał go ze starą nazwą Wolina — *Wieluniec* (wspominaną przez Kronikę wielkopolską). Interpretację tę podzielają inni autorzy (por. lekcję **Velunьčane* u S. Rosponda, *Wieluńczanie* u K.T. Witczaka). Etonim został utworzony od n. m. *Wieluniec*, który jest derywatem na *-*ьcbъ* (prawdopodobnie w funkcji augmentatywnej) od n. m. **Velunь*; formacja etnonimiczna **Velunьčane* oznaczałaby zatem ‘mieszkańców dużego Wielunia’.

38. Bruzi

Etonim wymieniają też m.in. autorzy Żywotu św. Wojciecha (XI w.): *Pruzi* oraz Adam z Bremy: *Sembi vel Pruzzi*. Nazwa oznacza Prusów i jest etymologicznie i etnojęzykowo przejrzysta, pochodzi od sprus. **Prūsis*, plur. **Prūsai* (Zierhoffer 2007: 39). Na temat etymologii tego etnonimu zob.: Ivanov 2014.

39. Uuizunbeire

Nazwa dotychczas niejasna. J. Szafarzyk czytał *Weisse-beiren* i upatrywał w etnonimie ‘Białych Bilirów’, niektórzy inni autorzy emendowali na *Weisse-beiern* i kojarzyli

drugi człon nazwy z nazwą Bawarii itp. Istotne dla prawidłowej lekcji jest wyjaśnienie dane przez S. Zakrzewskiego, że chodzi o pierwotne **Uuizunbure*, natomiast drugocłonowe *-beire* jest późniejszą poprawką skryby. Wydaje się prawdopodobne, że autorem poprawki był Frankończyk, por. człon *beire*, *bière* częsty w toponimii na terenie Francji. Pierwotny komponent *-bure* pozwala na powiązanie etnonimu z bazą toponimiczną *-bura*, *-buri*, od śr.-wys.-niem. *bure* ‘góra’, produktywną m.in. jako drugi człon złożień: *Dorienburren*, *Dornbirn*, *Erlesbura*, *Gaulichesburia*, *Gottsbüren*, *Gunnesburin*, *Ibbenbüren*, *Kaufbeuren*, *Lachenbure*, *Mosaburi*, *Wesselburen* itd. (Fürstmann 1863: 85; Neumann 2008: 87). Nazwę **Uuizunbure* można objaśnić jako złożenie przymiotnikowo-rzeczownikowe, ze sniem. *uuisan-* / *wisan-*/*wisun-*/*wisin-* (podstawa przyrostkami *-to*, *-lo* powtarza się w toponimii sniem.), niem. *Wiese* ‘mokra powierzchnia, podmokłe miejsce’ w pierwszym członie i *bure* ‘góra’ w drugim, etymologiczne znaczenie to zatem ‘podmokła góra’ lub ‘góra w podmokłej okolicy’, lub podobnie, etnonim utworzony od tej podstawy określałby zatem ludzi zamieszkujących okolice góry z terenami podmokłymi wokół niej, i odnosiłby się do warunków topograficznych.

40. Caziri

Według zgodnej opinii badaczy chodzi o Chazarów, arab. *al-Chazar*, śr.-gr. *Χάζαροι*, łac. *Chazarii* i in. Nazwa nie budzi wątpliwości.

41. Ruzzi

Etonim podawany również m.in. przez Adama z Bremy (pocz. XI w.): *Ruzzis*. Nazwa oddaje gr. *Ῥώς*, *Rhos*, srus. *Ручь* i nie wywołuje zasadniczych wątpliwości badaczy (o różnych etymologiach tego etnonimu pochodzenia najpewniej normańskiego zob. Rospond 1968b: 25–26; 1977; Trubačov 2005: 479–483; Zierhoffer 2007: 35).

42. Forsderen

Tradycyjnie łączona w jeden etnonim z nrem 43 jako „Forsderen liudi”. W formacji tej widziano najczęściej niemiecką kalkę słowotwórczą na oznaczenie „Drewlan” (tj. ‘leśnych ludzi’) itd. Wywód ten zakwestionował jednak już H. Łowmiański. Powraca do niego K.T. Witzak, który widzi tu Drewlan. Jest to jednak interpretacja nieuzasadniona. Nikt z dotychczasowych badaczy nie zwrócił uwagi na występujące w źródłach niemieckich toponimy typu n. m. *Forstern*, *Forstari*, *Forestarii*, *Forstare* i in. (Graff, Massmann 1834: 700; Försteman 1863: 574–575; Reitzenstein 2013: 83), które wydają się identyczne z nazwą, którą podaje „Geograf Bawarski”. Etymologicznie jest to de-rywat od sniem. *forst*, *vorst* ‘las’, który tworzy rozbudowaną bazę toponimiczną; nie ma powodów, by upatrywać tu kalkę ze słowiańskiego, można natomiast domyślać się, że chodzi o niemiecki ojkonim **Forstere*n (poświadczony w płn. Bawarii, por. notacje łac. villa *Forestarin* /1065/, *Foresteren* /1070/, *Uorstaren* /1138–47/ itd.) od sniem. *forstâre*, plur. od *fors* ‘las’.

43. Liudi

Próby interpretacji w powiązaniu z nrem 42 (**Forsderen* **liudi*), jakoby pierwotnie było to złożenie typu niem. *Austreleudi*, *Nordleudi* (ta druga nomenklatura wymieniana przez *Annales Regni Francorum*), nie wytrzymują krytyki. Wersję tę podtrzymują m.in. H. Łowmiański i K.T. Witczak. Jednak i inne interpretacje nie przekonują, podobnie jak próby dostrzeżenia tutaj ros. (!) *люду* ‘ludzie’. Wydaje się, że może tu chodzić o oscylację pisownianą $d : t \leftrightarrow b$, spotykaną w niemieckim, por. łac.-niem. *Liduit* /820/ → *Liubi* /823/ ‘Ludevit’ i *Syeba* → *Sieta* /XVI w./ ‘Žyva’ (Raumer 1836: 18; Frenzel 1719: 82). W oparciu o pisownię substytucyjną można by widzieć tu pierwotne ***Liubi*, które przez graficzne mieszanie $b \leftrightarrow d$ zapisano jako *Liudi*. Postać ***Liubi* dałoby się wówczas powiązać z *Leubuzzi* (Adam z Bremy), *Leubuzi* (Helmond) ‘Lubusze’, ‘Lubuszanie’, a zatem nr 43 można by ewentualnie odnieść do skądinąd znanych Lubuszan, niewielkiego plemienia zamieszkującego zachodnią Wielkopolskę. Etonim niejasny, wymaga dalszych badań.

44. Fresiti

Znany jest jeden zapis tego etnonimu z kronik saskich: *Fresones* /789/. Nazwa do tej pory niejasna. K.T. Witczak rekonstruował: *Berzetowie*, z psł. **Břzeti* : **břdo*, J. Nalepa widział tu możliwe formy *Brzezicy*, *Brzeżycy*, *Wrzesicy*. Tę drugą lekcję ocenić trzeba jako bardziej wiarygodną. Nazwie tej formalnie odpowiada w rocznikach saskich nazwa dopływu Łaby *Uraso* /937/ = *Frose*, *Frosa* /937/, *Vrosa* /941/. Wydaje się, że jest to adaptacja do niemieckiego słowiańskiej nazwy rzecznej *Brzoza* < psł. **Berza*, hydronim byłby więc równy apelatywowi oznaczającemu rodzaj ‘Betula’. Jeśli odczyt jest poprawny (por. wyżej o germańskiej przesuwce $b = f$), należałoby odtwarzać etnonim jako **Berzitji* (pol. *Brzeżycy*, -e), tj. ‘mieszkańcy okolic rzeki Berza’. Znajduje to potwierdzenie w ojkonomii czeskiej, gdzie spotyka się nazwę rodową (?) cz. *Wrzouici* /1146/ = *Březovice*, być może identyczną z nazwą podawaną w „Descriptio...”.

45. Serauici

Nazwa prawdopodobnie wspomniana jednokrotnie w rocznikach saskich współczesnych „Geografowi Bawarskiemu”: *Sarowe* /873/. S. Rospond widział tu nieznaną etnonim na *-ici. J. Nalepa czytał: *Žeravicy*, a. *Žórawicy*. Nie widać przeszkód do przyjęcia tego rozwiązania, choć — jak się wydaje — nie można wykluczyć również znakowania (s) = /z/ i nawiązania do n. m. *Zerawic*, *Zerawitz* na Morawach (dość późne poświadczenia, z XVII–XVIII w.; być może ze słów. **Seravica*, wariant augmentatywny n. rz. **Serava* z sufiksem *-ica). Jeśli przyjąć tę ostatnią wersję, etnonim odnosiłby się do mieszkańców okolic rzeki *Seravicy*, „Serawiców” (byłoby to zatem określenie pluralne) i „plemię” to należałoby lokować na pld. Morawach (częściowo teren dzisiejszej Austrii).

46. Lucolane

Formacja jednostkowa, nie zanotowana poza „Geografem Bawarskim” w żadnym znanym źródle. Próba S. Rosponda, by nawiązać do nazw typu **Lučaně*, od ap. **luč-*

z przyrostkiem niem. *-ol-*, nie przekonuje. Jednak i inne interpretacje nie są dobrze uzasadnione: **Lukomorjani* (H. Łowmiański), *Łukwłanie / Lukwłjane* (K. T. Witczak), *Luk-* (z nawiązaniem do n. rz. *Łukwa* na Ukrainie — J. Nalepa), nie tłumaczą struktury etnonimu, opierają się ponadto na transliteracji. Ostatnio pojawiła się propozycja jego wyjaśnienia jako nazwy sarmackiego pochodzenia **Lug-Alani*, **Lux-Alani* ‘cut (severed) Alani’, analogicznej do sarm. *Roxs-Alani* (Koncha 2012: 19), jednak i ona budzi poważne wątpliwości (etnonim taki nie został poświadczony w odniesieniu do Sarmatów i Alanów w starożytności ani we wczesnym średniowieczu). Wydaje się, że nazwę można powiązać z toponimią północnych Włoch: oronimy *Lucoli*, *Lucolena* powtarzają się w Toskanii i Akwilei (Rampoli 1833: 513); są one najprawdopodobniej nie włoskiego pochodzenia i zwarty zasięg nadadriatycki wskazuje na nomenklaturę któregoś z języków przeditańskich (być może iliryskiego lub wenetyjskiego). Jeśli powyższa interpretacja jest prawidłowa, w etnonimie można by widzieć nazwę bliżej nieznanego ludu być może na terenie Dalmacji, co wskazywałoby na jego iliryskie pochodzenie. Niewątpliwie wymaga dalszych badań.

47. Ungare

Nazwa odnosi się do Węgrów, koczowniczego plemienia w rejonie Przemyśla (tak K.T. Witczak). Interpretacja wydaje się właściwa, nazwa nie budzi wątpliwości jako wariant śr.-łac. *Ungroi*, *Hungari*, *Ungari* i in. (o etnonimie Węgrzy i choronimie Węgry zob. Zierhoffer 2007: 39 i n.).

48. Uuislane

Przypuszcza się, że etnonim został utrwalony również jako anglosaskie *Visleland* (Król Alfred, IX w.), ponieważ w anglosaskim złożeniu na *-land* wykazują pochodność od etnonimów, por. np. *Vineda Land*, *Vindelant*, *Wconodland* i in., a zatem *Visle-land* od etnonimu ***Visle-* według modelu *Vineda-land* < *Vinedos* oraz *Vinde-land* /871/ od łac. *Winidos* /869/. Toteż większość autorów rekonstruuje *Wiślanie* : *Wisła* (np. Lehr-Spławiński, Rospond, Nalepa). Lekcja nie budzi zastrzeżeń.

49. Sleenzane

Nazwa wymieniana również przez Kosmasa z Pragi (łac. *Zlasane* /1086/). W nauce od dawna panuje fałszywy konsensus co do odczytu jako *Ślężanie* (Lehr-Spławiński, Rospond, Witczak, Nalepa), praformę rekonstruuje się jako **Ślęg-jane* bądź **Śblężanie* : **S(b)lęža* < **S(b)lęg-ja* ‘Ślęža’ (nazwa góry) + sufiks. **-jane*, czyli ‘mieszkańcy (okolic góry) Ślęzy’, co by pozwalało zaklasyfikować etnonim jako formację odronimiczną. T. Lehr-Spławiński przyjmował tu znakowanie /z/ = (ž) oraz oznaczenie nosówki przez /en/ = (ę), a kolejni badacze interpretację tę zaakceptowali. Tradycyjna wykładnia napotyka jednak na zasadnicze trudności: mógł ich być świadomy już M. Rudnicki, lecz jego wytłumaczenie *ee* w nazwie *Sleenzane* jako zaznaczonej długości *ę* za pomocą *ee* (Rudnicki 1959b: 524) wydaje się mocno wątpliwe. Nie wyciągnięto dotychczas konsekwencji dla odczytu z faktu podwojenia samogłoski *e*, co każe tu widzieć samogłoskę dłu-

gą, a nie nosową. Charakterystyczne, że S. Rospond (1963: 141) podawał transkrypcję *Sleenzane* jako przykład znakowania długości samogłosek w materiale spol. i szcz., jednak nie wywołało to u niego podejrzeń dotyczących zasadności tradycyjnej lekcji zawierającej nosówkę. Wbrew T. Lehowi-Spławińskiemu natomiast oznaczanie słow. (ž) przez /z/ nie znajduje potwierdzenia w ortografii samego zabytku (stosowano grafem /s/). Odczyt nazwy jako *Ślężanie* pozbawiony jest zatem przekonujących podstaw. Nasuwa się za to inna możliwość: **Ślenczanie* od nazwy rzecznej **Ślenieć*, z psł. **Slenьcbь*, co przez redukcję *-en > *-ę- (por. np. **tel-en-bcb* > **tel-ę-t-* ‘cielę’ itd.) dałoby regularnie postać **Sl-ę-*, por. *Śłęca*, *Ślęcza*, natomiast kontynuant formy sprzed redukcji brzmiał *Ślenieć* i to od niego derywowano etnonim za pomocą sufiksu *-jane : **Ślenieć* > **Ślencz-anie*, czyli ‘mieszkańcy okolic nad rzeką (?) *Ślenieć*’. Byłby to zatem etnonim odhydronimiczny, od psł. **slьnь* > **slenь* (por. ros. *слень* ‘wilgoć’, z innym stopniem wokalizmu w **slina* (Vasmer REW, III, 669, 672). Refleksy obydwu wariantów odnajdujemy w nazewnictwie polskim (osobowym i miejscowym), por. np. z jednej strony nazwiska spol., pol. *Ślenicki*, *Śleński*, *Śleńska*, *Ślenieć*, *Śleniecki*, *Ślenik*, cz. *Slenovica*, swń. *Slenovic*, nazwy miejscowe typu pol. *Ślena*, *Ślenieć*, *Ślenica*, ros. *Сленов*, z drugiej zaś — nazwiska pol. *Ślęcz(a)*, *Ślęczka*, nazwy miejscowe *Śłęca*, *Ślęcin* (późniejsze *Ślęczyn*) itd.

50. Lunsizi

Nazwa poświadczona również jako *Lusiki* (< **Lusici*). Na ogół odczytywana jako *Łęży-cy* (Lehr-Spławiński, Rospond), *Łużycy*, -e (Witczak), *Łężycanie* — *Łużycanie* (Nalepa). Etonim nie budzi większych wątpliwości jako odnoszący się do Łużyczan, etymologicznie ‘mieszkańców łęgów’, od psł. **Lqžitji* : **lqg-* ‘pole, podmokła łąka’ itp. z dodaniem produktywnego w etnonimii sufiksu odpochozeniowego *-itji.

51. Dadosesani

Pozostałe poświadczenia: *Diedesici/Diedesisi* (Thietar), *Dedosize* /1086/. M. Rudnicki czytał: **Děde-sěd-jane*, plur. od **Děde-sědb* ‘siedziba dziadów’, co dzisiaj stanowi już tylko ciekawostkę historyczną. Wśród badaczy panuje zgoda co do lekcji **D’adošanie* (< psł. **Dědošane*, z przegłosem lechickim), pol. *Dzidoszanie* (Lehr-Spławiński, Rospond, Witczak, Nalepa).

52. Milzane

Nazwa poświadczona kilkakrotnie w wariantach: *Milcienos* /922/, *Milzani*, *Milzsane*, *Milzeni* (Thietmar), *Milcianorum* /1086/, *Milkianos* /1003/ i in. M. Rudnicki rekonstruował *Mlčane*, dosł. jakoby ‘ludzie milczący/małomówni’, prawidłową i uznawaną po dziś dzień lekcję sformułował jednak S. Rospond: **Měľčane* : n. m. *Měľcbь*, dosł. ‘mieszkańcy grodu Mielec’, ‘Mielczanie’. Pozostali autorzy piszą: **Milьčane*, *Milczanie* (Witczak, Nalepa), rację należy przyznać jednak Rospondowi, który rozpoznał tu produktywną bazę toponimiczną i hydronimiczną **Měľ-*, na gruncie niemieckim substytucyjnie oddawaną jako *Mil-* (tzn. z wahaniem i ↔ (‘)e, spowodowanym przez palatalność poprzedzającej spółgłoski).

53. Besunzane

Dla S. Rosponda nazwa niejasna, postulował on jedynie przynależność do etnonimów na *-jane. K.T. Witczak czytał: **Bežunьčane*, J. Nalepa: *Biezuńczanie* (*Biežuńczanie*). Nazwa słowotwórczo przejrzysta jako derywat od n.m. **Bežunьcbь*, wariant augmentatywny nazwy **Bežun(jb)* z formantem *-*cbь*, poświadczonej wielokrotnie na terenie Polski, por. np. *Biežuń* nad Wkrą i in. Wydaje się, że chodzi tu o gród *Biežuńiec* (łac. *Businc*) pod Zgorzelcem w Milsku, o który toczyły się walki polsko-czeskie na pocz. XI w. Etonim odnosiłby się zatem do mieszkańców *Biežuńca* sąsiadujących z **Mielczanami* (nr 52).

54. Uerizane

S. Zakrzewski czytał: *Wierzycanie* : *Wierzycyca* dopływ Wisły; M. Rudnicki **Veris-jane*, *Wierzyszanie* : *Wierzysza* dopływ Wisły; T. Lehr-Spławiński: **Vřęcane*, *Wiercanie* : *Warta* dopływ Odry; S. Rospond: **Vřtjane*, *Wiercanie*; K. T. Witczak opowiedział się za wersją Zakrzewskiego i rekonstruował formę **Veričane*. Interpretacje Lehra-Spławińskiego i Rosponda nawiązujące do hydronimu *Warta* należy odrzucić, ponieważ — jak się zdaje — niezasadnie upatrywali oni w /i/ samogłoskę svarabhaktyczną; wydaje się ona oddawać słow. (i). Związek z n. rz. *Wierzycyca*, *Wierzysza* wydaje się właściwym kierunkiem interpretacji, niejasne jednak, od jakiej postaci fonetycznej hydronimu utworzono etnonim, nazwa rzeczna najprawdopodobniej jest bowiem pochodzenia przedśłowiańskiego (por. Babik 2001: 308–310). Pisownia zabytku wskazuje raczej na formę *Wierzycyca*, czyli po adaptacji morfologicznej przedśłowiańskiej nazwy *Wierzysa* (< ilir., wenet. (?) **Verissa*) i przystosowaniu jej do rodzimego typu potamonimów na *-ica. Prawdopodobna lekcja: **Vřičane*, od nazwy rzecznej **Vřičica*; nazwa oznaczałaby więc ‘mieszkańców okolic rzeki Wierzycy’.

55. Fraganeo

Akceptowany niemal powszechnie wykład **Prag-jane*, **Pragane* = **Pražane* : n. m. *Praga*, dosł. ‘mieszkańcy Pragi’ (S. Rospond, J. Nalepa) napotyka na zasadnicze trudności formalne. S. Rospond przejął go z historiografii XIX-wiecznej i spopularyzował. Czyta on zapis *Fraganeo* „po bawarsku, czy alemańsku”, jako derywat od *Fraga* lub *Braga* ‘Praga’, z lokalną pld.-niem. pisownią *p > pf > f*, co stara się uprawdopodobnić J. Nalepa (2003: 31). Przeciwno temu tłumaczeniu wystąpił K.T. Witczak (2012: 7), twierdząc, że nazwa ta musiałaby brzmieć **Pražane*. S. Rospond był — zdaje się — świadomy tych trudności, ponieważ pisał:

Do wytłumaczenia pozostaje jeszcze g zamiast ž [...], gdyż powinno być *Praga > Pražanie < Prag-jane*”, dalej zaś stwierdza: „Struktura etnonimów topograficznych na *-ja-nin a. *-ěn-in miała za podstawę określenie fizjograficzne, odrzeczne (*Wiślanie* : *Wiśła*, *Ślężanie* : *Ślęza*) lub rzadziej odmiejscowe [...]. Anonim stosował analogiczną pisownię: do podstawowej dla etnonimu nazwy miejscowej — *Fraganeo* : *Fraga* = *Praga*, podobnie *Milzane* : *Milz* : *Mielec* (powinien oznaczyć č przez cs). Dla niego no-

men loci o wiele częściej w dokumentach używane, tj. *Fraga* a. *Braga* było decydujące dla „Schriftform” *Fraganeo* (Rospond 1966b: 184).

Podobny kierunek wyjaśnienia trudności głosowych obiera J. Nalepa. Niestety tłumaczenia te wydają się gołosłowne. Przykłady *Lunfizi*, *Golenfizi* dowodzą, że w za- bytku zapisywano konsekwentnie słowiańskie formy zgodnie z ich fonetyką, nie poszukując dla nich podstaw słowotwórczych (psł. **log-*, **golęg-*), dlatego nie mamy transkrypcji ***Lungizi*, ***Golengizi*. Powoływanie się przy tym na fakt znajomości urbanonimu *Praga* ~ *Fraga* w środowiskach niemieckich i sugerowanie, że zapis z -g- miał na celu zachowanie pełnej zrozumiałości w tekście kierowanym przeciw do Niemców, nie jest oparte na przekonujących podstawach. Dlatego jak się zdaje należy wyjść od opisanego wyżej zjawiska przesuwki germańskiej oraz znakowania /g/ = (ch) i czytać **Brëch-jane*. Etonim w tej zrekonstruowanej postaci najprościej byłoby łączyć z apelatywami typu pol. *brech* ‘odgłos, gwar, szum’, swc. *breh*, srus. *ōpex*, *ōpëx* ‘rabu- la, calumniator’, które są formacjami odczasownikowymi (od psł. **brëxati* ‘głośno kasz- leć, krzyczeć’ etc.), ten kierunek poszukiwań nie wydaje się jednak właściwy. Należałoby tu widzieć raczej kontynuant psł. **brëx-* z dawniejszego **brëšk-* (jak w n. os. pol. *Brzechwa* : ap. *brzechwa* ‘część strzały’ < psł. **brëxьva* < **brëškьva* ‘t.s.’), co po- zwoliłoby na powiązanie tej formy z bazą antropono- i toponimiczną **Brzost-* : **brzost* ‘gatunek wiązu’ (por. SENGP, 49). Wydaje się, że etnonim może być etymologicznie prapokrewny apelatywowi **brëškьva* ‘część strzały’ (jeżeli pierwotnym znaczeniem było ‘część zrobiona z drewna brzostowego’?) > **brëx-*, o ile jest to przykład psł. prze- jścia **x* < **sk*. W takim wypadku mielibyśmy do czynienia z psł. **x* pochodzącym z **sk*, a zatem etnonim należałoby wyprowadzać ze starszej postaci **Brëšk-jane* < **brëšk-* ‘brzost, wiąz’ (?), jeżeli to ze starszego **bersk-* ‘t.s.’, por. **berztъ* ‘gatunek wi- ązu’, prapokrewnie z nazwą brzozy **berza* (ze zmianą intonacji). Obydwa terminy bo- taniczne wywodzą się z podstawy czasownikowej **brëšk-* ‘świecić, jaśnieć, bieleć’ (ËSSJa 3, 16–18). Oczekiwany derywatami alternacyjnymi postaci z (ekspresywnym ?) formantem **x* byłyby formy z -ch-, które spotykane są w nazewnictwie miejscowym i osobowym (ojkonimy *Brzechów*, *Brzechowiec*; nazwiska *Brzech*, *Brzechowicz* i in., tradycyjnie wywodzone od *brzechati*, *brzeszę*, por. SNNP, 20, jednak czy słusznie?). Obok nich SSNO s.v. notuje *Brzeszka*, *Brzeszek*, które również mogą tu należeć. Podsumowując, podstawą nominacji etnonimu mógł być zaginiony apelatyw fitoni- miczny psł. **brëx-* ‘wiąz, drzewo liściaste’, do którego dodano sufix **-jane*; dosłow- nie oznaczał on więc ‘ludzi zamieszkujących teren porośnięty wiązami’ lub podobnie.

56. Lupiglaa

W źródłach późniejszych niż „Geograf Bawarski” wymienia się ten etnonim w posta- ciach: łac.-niem. *Lupegloue* /1292/, *Glupenglow* /1300/, *Glupogla* /1239/, szc. *Úpoh- lavy* /1227/ itp. Musi zatem dziwić, dlaczego M. Rudnicki rekonstruował *Łupikla* : *Łu- pia* (nazwa rzeki), a np. K.T. Witczak upatruje tu **Łupigola*/**Łupigola*. Są to odczyty niewątpliwie transliteracyjne. Etonim ten objaśnił przekonująco S. Rospond, który

ustala postać *Glupoglavi*, czyli „Głupiogłowi”, określenie wyraźnie odprzezwiśkowe. Zanik *g-* w nagłosie w grupie *gl-* ma liczne analogie na gruncie niemieckim (zob. wyżej). Nazwa jest więc substytucyjna, należy czytać transkrypcyjnie: *Ghupiegłowy* lub *Głupiogłowi*.

57. Opolini

Tu panuje wśród badaczy zgodna opinia: prawidłowa lekcja to **Opolanie* : n. m. *Opole*, od **Opole* + suf. **-jane* dosł. ‘mieszkańcy Opola’ (Lehr-Spławiński, Rospond, Witczak, Nalepa i in.). Adaptacja morfologiczna na gruncie niemieckim nastąpiła z germanizacją przyrostka słow. **-janie* > łac.-niem. *-ini*.

58. Golensizi

Nazwa zapisana również jako łac.-niem. *Golasizch* /XI w./ i łac. *Golasici, Holasici* /XIII w./. Czytano jako: *Gołęzyce* (Lehr-Spławiński), *Gołężycy* albo *Gołęzycy* (Rospond), *Gołęzyce*, **Goleşici* (Witczak), *Gołężycy* (Nalepa). S. Rospond wywodził etnonim od podstawy *gola* ‘golizna bezleśna’ i lokalizował między Głupczycami–Raciborzem a Opawą i Cieszynem (Rospond 1970: 19). Derywat od psł. **gola* > **golenьcb* (pol. *goleniec*) > **gol-ę-* (z wymianą *-en-* > *-ę-*) mógł dać regularnie zarówno postać **golę-g-*, jak i **golę-x-*, od czego derywat alternacyjny brzmiałby **golę-ż-* / **golę-š-*. Można zgodzić się na lekcję **Goleşitiji*, od **golęž-* (< **gol-ęg-jb*) z dodaniem sufiksu odpochoźdzeniowego **-itji*, dosł. więc etnonim oznaczałby ‘ludzi zamieszkujących na gołężach, tj. terenach bezleśnych’ (o ile łac. /s/ oddaje słow. (ž), co w świetle grafii zabytku wydaje się prawdopodobne, por. *Busani* ‘Bużanie’).

* * *

Etonimy zawarte w „Geografie Bawarskim” można podzielić ze względu na interpretację etnojęzykową na: 1) pochodzenia niemieckiego: *Beheimare, Forsderen, Marharii, Merchanos, Uuizunbeire*; 2) pochodzenia słowiańskiego: *Abtrezi, Besunzane, Bethenici, Busani, Dadosesani, Fraganeo, Fresiti, Glopeani, Golensizi, Hehfeldi, Lendizi, Linaa, Liudi, Lunsizi, Lupiglaa, Miloxi, Milzane, Morizani, Neriuan, Opolini, Phesnuzi, Prissani, Ruzzi, Serauici, Sittici, Sleenzane, Smeldingon, Stadici, Surbi, Talamenzi, Thadesi, Thafnezi, Uelunzani, Uerizane, Unlizi, Uuilci, Uuislane, Zeriuan, Znetalici, Zuireani*; 3) pochodzenia bałtyckiego: *Bruzi*; 4) pochodzenia paleobałkańskiego (nazwy iliryjskie, trackie, być może dackie): *Attorozi, Aturezani, Chozirozi, Eptaradici, Lucolane, Sebbirozi, Uuileroz, Zabrozi*; 5) pochodzenia orientального: *Caziri, Uulgarii*; 6) pochodzenia ugrofińskiego: *Ungare*.

W materiale słowiańskim, najliczniejszym, można wyróżnić: a) nazwy na **-itji*: **Berzitji* : *Berza*, **Dobnitji* : *Dobna*, **Goleşitji* : *golęž-*, **Lęditji* : *lędo*, **Lōžitji* : **lōg-*, **Obodritji* : *obodьrьje*, **Seravitji* : *Serava* (?), **Snętalitji* : *Snętal*, **Vętenitji* : *Vętenь*; b) nazwy na **-ja-nin* a. **-ęn-in*: **Bežunьčane* : **Bežunьcb*, **Bręch'ane* : **Bręch'a*, **Brez'ane* : **bręgb*, **Buž'ane* : **Bugb*, **Čbřv'ane* : **Čbřv'a*, **Glinianie* : **glina* (?), **Głob'anie* : **Głob'a*, **Nervjane* : **Nerьve*, **Oblanie* : *Obla*, **Opolane* : **opole*,

**Sěver'ane* : ?, **Smol'ane* : **smola* (?), **Sьlenčane* : **Sьленьсь*, **Velunьčane* : **Velunьсь*, **Věřicane* : **Věřica*, **Visl'ane* : **Visla*, **Moričane* : **morič*; c) pluratywy na *-i: **Biežunьci*, **Dalemątji*, **Glupoglavi*, **Miloši*, **Sřьbi*, **Stadici*, **Velti*; i na *-e: **Dziadoše* (derywatem od tego nazwania są najpewniej **Dědošane*, utworzeni według nazw na *-ja-nin a. *-ěn-in), **Žytyci* **qliče*. W materiale paleobałkańskim (obejmującym nazwy przeważnie trackie i iliryjskie, ale też najprawdopodobniej jedną celtycką) wyodrębniono etnonimy: *Adros*, *Athúras*, *Eptaráto/is*, *Illyros*, *Kosirazis*, *Lucolena*, *Sapros*, *Zipiros*. W źródle podano też etnonimy lub określenia innego typu pochodzenia germańskiego (*Wisunbure*, *Forsteren*, *Beheimare*, *Marharii*). Pozostałe nazwy: śr.-łac. *Prusi*, *Ungare*, gr. *Χάζαροι*, *Ρώς* określają narody/plemiona różnego pochodzenia (Prusów, Węgrów, Chazarów, Rusów).

Z analizy wynika, że w „Geografie Bawarskim” znajduje się przede wszystkim etnonimia pochodzenia słowiańskiego i paleobałkańskiego; interpretacja etnojęzykowa pozostałych nazwań wskazuje, że autora/-ów „Geografa Bawarskiego” w mniejszym stopniu interesowały pozostałe ludy, ponieważ z nazw pochodzenia orientalnego pojawiają się tylko te, dotyczące niektórych większych jednostek etnicznych w Europie Wschodniej i Środkowo-Wschodniej, istotnych z punktu widzenia pragmatyki tego źródła historycznego. Natomiast z liczby nazw plemion słowiańskich można wnosić, że celem sporządzenia dokumentu było nie tylko — jak twierdzą historycy (m.in. H. Łowmiański) — oszacowanie potencjału militarne go plemion sąsiadujących od wschodu i południowego wschodu z Cesarstwem Niemieckim (byłej Ptolemeuszowskiej *Germania Magna*) w kontekście przyszłej ekspansji wojskowej, lecz — jak się zdaje — również rozpoznanie rzeczywistego zróżnicowania etnicznego i gęstości zaludnienia tych terenów zapewne z myślą o ich przyszłej kolonizacji (np. *Stadici* — *populousque infinitus*, *Bruzi* — *undique*) lub uwagi etnograficzne użyteczne z punktu widzenia przyszłych zabiegów dyplomatycznych (*Attorizi* — *populus ferocissimus*).

Podsumowując, lista etnonimów zawarta w „*Descriptio civitatum et regionum...*” stanowi nieocenione źródło do badań nad strukturą (późno- czy po-)prasłowiańskiej (w tym przedpolskiej) etnonimii, lecz również nad geografją historyczną Europy Środkowej IX — pocz. X w. Wydaje się, iż w literaturze naukowej nazwy te analizowano dotychczas dość jednostronnie, slawistycznie, podczas gdy wyjście poza materiał słowiański dowodzi znacznego zróżnicowania etnicznego (i językowego) w tej części Europy we wczesnym średniowieczu.

Bibliografia

- Andrijašev A.M., 1914, *Materiały po istoričeskoj geografii Novgorodskoj zemli*, I, Moskwa.
 Babik Z., 2001, *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich. W granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*, Kraków.
 Duridanov I., 1985, *Die Sprache der Thraker*, Neuwied.

- 1995, Thrakische und dakische Namen, [w:] Namenforschung. Ein internationales Handbooch zur Onomastik, red. E. Eichler et al., 1 teil., Berlin–New York, s. 820–840.
- 1998, Frakijjskije etimologii, [w:] Polytronon. K 70-letiju Vladimira Nikolaevica Toporova, red. A.A. Gippus et al., Moskva, s. 86–89.
- Eichler E., 1965, Studien zur Frühgeschichte slawischer Mundarten zwischen Saale und Neise, Berlin.
- Förstemann E.W., 1863, Die Deutschen Ortsnamen, Nordhausen.
- Frenzel M., 1719, Dissertationes historiae tres de idolis Slavorum, [w:] Scriptores rerum Lusaticarum antiqui et reentiores, red. Ch.G. Hoffmann, II, s. 63–84.
- Gala S., 1985, Polskie nazwy osobowe z podstawowym -l-/-l- w części sufiksальной, Łódź.
- Graff E.G., Massmann H. F., 1834, Wörterbuch der althochdeutschen Sprache, Berlin.
- Haas O., 1966, Die Phrygischen Sprachdenkmaler, Sofia.
- Hladký J., 2012, Skromný príspevok k rekonštrukcii praslovanského hydronymického fondu, Studiï z onomastiki ta etimologiiï, 2011–2012, s. 70–78.
- Holzer G., 2015, Mittelalterliche Slavisch-Deutsche Zweisprachigkeit in Österreich im Lichte onomastischer Mischbildungen, Voprosy onomastiki 1 (18), s. 7–16.
- Horák H., Travniček D. (red.), 1956, Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii, Rozpravy CSAV, R. 66. Rada SV. seš. 2.
- Ivanov V.V., 2014, K proischozdeniju etnonima prussov. Nazvanije Purušhanda (knjažestvo i gorod III–II tys. do n.è), Balto-slavjanskije issledovanija. Sbornik naučnych trudov, XIX, s. 5–20.
- Kaufmann H., 1976, Rhein Hessische Ortsnamen, München.
- Koncha S., 2012, Bavarian Geographer nn Slavic Tribes from Ukraine, Ukrainian Studies. Bulletin Taras Shevchenko National Univercity of Kyiv, 16, s. 15–21.
- Lehr-Splawiński T., 1958, Nazwy ludów i plemion słowiańskich, [w:] Słownik starożytności słowiańskich (Zeszyt dyskusyjny), Wrocław, s. 75–77.
- 1961, Najstarsze nazwy plemion polskich w źródłach obcych, Język Polski 41, s. 263–268.
- Lübke Ch., 1986, Vethenici und Wettiner, Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge 21, s. 401–428.
- Łowmiański H., 1958, O identyfikacji nazw Geografa bawarskiego, Studia Źródłoznawcze, t. III, s. 1–22.
- Łuczynski M., 2015, Prapolski etnonim Glopeani (głos w dyskusji), Slavia Occidentalis 71/2, Linguistica, s. 121–124.
- Miklosich F., 1874, Die slavischen Ortsnamen aus Appelativen, Wien.
- Nalepa J., 2003, O nowszym ujęciu problematyki plemion słowiańskich u Geografa Bawarskiego. Uwagi krytyczne, Slavia Occidentalis 60, s. 9–63.
- Neumann G., 2008, Namenstudien zum Altgermanischen, Berlin–New York.
- Pohl H.-D., 2011, Ortsnamen slawischer bzw. slowenischer Herkunft in Kärnten und Osttirol, Namenskundliche Informationen 99/100, s. 299–321.
- Popowska-Taborska H., 1993, Wczesne dzieje Słowian w świetle ich leksyki, Warszawa.
- Rampoldi G. B., 1833, Corografia dell’ Italia, vol. 2, Milano.
- Raumer G. von (red.), 1836, Regesta historiae brandenburgensis, Berlin.
- Reitzenstein von W.-A.F., 2013, Lexikon bayerischer Ortsnamen, München.
- Rospond S., 1957a, Dawność mazurzenia w świetle grafiki staropolskiej, Wrocław.
- 1957b, Polsko-niemieckie substytucje graficzne i fonetyczne w najdawniejszych dyplomach i tekstach śląskich, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, Ser. A, Językoznawstwo, nr 5, s. 3–37.
- 1959, Dzieje polszczyzny śląskiej, Katowice.
- 1963, Z badań nad stosunkami językowymi polsko-czeskimi do XVI w., Rozprawy Komisji Językowej WTN, IV, s. 103–215.
- 1966a, *Fraganeo* = Prag-jane, Acta Universitatis Carolinae, Slavica Pragensia. Philologica, t. 8, s. 177–186.
- 1966b, Struktura pierwotnych etnonimów słowiańskich. Cz. I, Rocznik Slawistyczny 26, cz. 1, s. 21–32.
- 1968a, Badania milenijne językoznawcy, Biuletyn PTJ 26, s. 9–31.
- 1968b, Struktura pierwotnych etnonimów słowiańskich. Cz. II. Formacje po rozpadzie dialektalnym (IX w. i n.), Rocznik Slawistyczny 29, cz. 1, s. 9–28.

- 1970, *Polszczyzna śląska*, Wrocław.
- 1971, *Obodryci czy Obodrzyty?*, *Język Polski* 51, s. 139–144.
- 1977, *Pochodzenie nazwy Rusz*, *Rocznik Sławistyczny* 38, s. 35–60.
- 1985, *Wiercanie „Geografa Bawarskiego” a Polanie = Wielkopoleanie*, *Slavia Occidentalis* 41, s. 53–56.
- Rudnicki M., 1958, *Geograf Bawarski w oświetleniu językoznawczym*, *Z polskich studiów sławistycznych*, s. 187–197.
- 1959a, *Nazwy Słowian połabskich i lużyckich u Geografa Bawarskiego z IX wieku*, [w:] *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, red. Antoni Horst, Poznań, s. 249–253.
- 1959b, *Prasłowiańszczyzna Lechia — Polska*, Poznań.
- Rzetelska-Feleszko E. et al. (red.), 2003, *Słowiańska onomastyka: encyklopedia*, t. 2, Warszawa.
- Šafařík P.J., 1836, *Slowanské Starožitnosti: Oddíl Dĕgepisný*, Praha.
- Schlimpert G., Barthel R., 1984, *Die Ortsnamen des Barnim*, Weimar.
- Schuster-Šewc H., 2004, *Noch einmal zu den bei Thietmar von Merseburg genannten altsorbischen „Vethenici”*, *Neues Archiv für Sächsische Geschichte* 74, s. 363–370.
- Trubačov O.N., 2003, *Étnogenez i kul'tura drevnejšich slavjan. Lingvističeskije issledovanija*, Moskva.
- 2004, *Trudy po étimologii. Slovo — Istorija — Kul'tura*, t. 1, Moskva.
- 2005, *Trudy po étimologii. Slovo — Istorija — Kul'tura*, t. 2, Moskva.
- Verbič C.O., 2012, *Etimologični studii z podil'skoj mikrotoponimii, Studii z onomastiki ta etimologii*, 2011–2012, s. 51–60.
- Vojtovič L., 2008, *„Bavarskij Geograf”: problemi lokalizaci slov'janskich plemen*, *Problemi Slov'janoznavstva*, Vip. 57, s. 42–62.
- Wenzel W.T., 1818, *Geschichte der Stadt Prag*, I band, Prag.
- Witczak K.T., 1992a, *Z problematyki Słowiańszczyzny plemiennej, cz. 1: Geografa Bawarskiego Fresiti, nazwa i lokalizacja*, *Slavia Orientalis* 41, nr 1, s. 103–113.
- 1992b, *Z problematyki Słowiańszczyzny plemiennej, cz. 2: Lędzanie i Wierzbianie (Βερβίανοι) — dwa plemiona prapolskie na wschodnim pograniczu*, *Slavia Occidentalis* 48–49, 1991–1992, s. 249–260.
- 1993, *Dwa studia nad „Geografem Bawarskim”*, *Roczniki Historyczne* 59, s. 5–17.
- 2003, *O dwóch plemionach prapolskich, zasiedlających Ziemię Przemyską i Chełmską — Lędzanach i Wierzbianach*, *Acta Archaeologica Carpathica* 38, s. 157–172.
- 2009, *Z problematyki Słowiańszczyzny plemiennej, część 6: „Goplanie” i Bierdzanie, czyli rzecz o prapolskim zasiedleniu Kujaw*, *Slavia Occidentalis* 57, s. 149–165.
- 2012, *Z problematyki Słowiańszczyzny plemiennej, cz. 5: Wierzycanie (Uerizane), plemię wschodniopomorskie znad rzeki Wierzycy, Pomorania Antiqua XXIV*, s. 1–18.
- 2013, *Poselstwo ruskie w państwie niemieckim w roku 839*, *Kulisy śledztwa w świetle danych Geografa Bawarskiego*, *Slavia Orientalis* LXII, nr 1, s. 25–43.
- Witkowski T., 1965, *Die Ortsnamen des Kreises Stralsund*, Berlin.
- Zakrzewski S., 1917, *Opis grodów i terytoriów z północnej strony Dunaju czyli t. zw. Geograf Bawarski*. Lwów.
- Zierhoffer K., Z., 2007, *Polska a Europa w świetle nazw geograficznych*, Poznań.

Skróty

- ÉSSJa — *Étimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*, otv. red. O.N. Trubačov, Moskva 1974–.
- SENGP — *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, pod red. M. Malec, Kraków 2002.
- SNNP — *Słownik najstarszych nazwisk polskich — pochodzenia językowe nazwisk omówionych w Historii nazwisk polskich*, tom I, red. Z. Kowalik-Kaleta et al, Warszawa 2007.
- SSNO — *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965–1987.
- Vasmer REW — M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–III, Heidelberg 1953–1958.

SUMMARY

„Bavarian Geographer” revisited

Keywords: Bavarian Geographer, ethnonymy, Place Names, historical geography, etymology.

Słowa kluczowe: Geograf Bawarski, etnonimia, nazewnictwo miejscowe, geografia historyczna, etymologia.

In article, an analyse of ethnonyms included in so called Bavarian Geographer, a historical source from 9th – early 10th century, is given. Actual state of scientific research on tribal names is summarized, latinized transcriptions of the proper names are analyzed and previous etymological interpretations are verified. Also there are some new etymological interpretations of a few demonyms and topo-ethnonyms. Analysis of proper names revealed that there are names of Slavic, Paleobalkan, Celtic, German, Baltic and Oriental origin.